

ОДЕСЬКА ЦИВІЛІСТИКА ХІХ СТ.: СУКУПНІСТЬ ОСОБИСТОСТЕЙ ЧИ НАУКОВА ШКОЛА

Останнім часом питання формування правових шкіл в нашій державі (у тому числі цивілістичних) усе більше привертають увагу вітчизняних науковців [1; 2], що є цілком природним, оскільки визначення характеру і тенденцій розвитку науки цивільного права дає можливість більш ефективного використання наукового потенціалу в цій галузі.

Але якщо, скажімо, Київській [3; 4] та Харківській цивілістиці [5; 6] приділялася досить значна увага, то системний аналіз наукових здобутків Одеських цивілістів практично не проводився (за винятком її «романістичного» відгалуження [7]). Чим, власне, і зумовлене підготування цієї статті.

Пристаючи до розгляду питань, які є предметом цієї статті, передусім, варто визначитися щодо ключових терміно-понять, котрі тут вживаються: «цивілістика», «Одеська (Київська, Харківська, Львівська тощо) цивілістика» та «цивілістична школа».

Цивілістика (наука цивільного права) може бути визначена як сукупність знань про правове становище приватної особи, її цивільні права, засоби реалізації та захисту останніх, об'єднані у систему понять, категорій, ідей, теорій та концепцій. При цьому предметом цивілістики («науки цивільного права») можуть бути як правові феномени, категорії, інститути, проблеми тощо, котрі розглядаються у контексті цивілістичних досліджень, так і власне «наука цивільного права» [8, 24–26; 9, 51–56; 10, 88–96]. Таким чином, предметом досліджень визначається не власне наука цивільного права, а феномен цивільного права в цілому, у всіх його проявах, що вивчаються наукою цивільного права.

Отже, цивілістика, як наука про приватне (цивільне) право, є сукупністю систематизованих знань, теорій, підходів, поглядів на приватне (цивільне) право як таке. Складовими частинами цивілістики є: 1) теоретична цивілістика (методологія цивільного права); 2) практична цивілістика («догма» цивільного права); 3) історична цивілістика; 4) порівняльна цивілістика.

Оскільки дослідження зазначеної проблематики не є метою цієї статті (авторська позиція була обґрунтована в інших публікаціях [1]), обмежуся констатацією тієї обставини, що поняття «цивілістика» може вживатися у широкому й вузькому значенні. У другому випадку йдеться про вивчення не цивільного права в усьому його розмаїтті, а про дослідження науки цивільного права. Можна сказати, що маємо справу не з цивілістикою, а «наукознавством у галузі цивілістики» або «цивілістичним наукознавством». Останнє являє собою лише частину предмета цивілістики у широкому сенсі. Але саме воно є «цивілістикою» у вузькому (спеціальному сенсі), і саме про «цивілістику» як науку цивільного права буде йтися далі.

Характеристика цивілістики можлива з використанням різних підходів.

Не зупиняючись детальніше на цьому питанні, яке може слугувати предметом окремого дослідження, зазначу лише, що в сучасній вітчизняній цивільстиці розвиток науки цивільного права досліджується за допомогою, головним чином, таких підходів як:

- 1) «персоналістський» або ж «персоналістсько-бібліографічний»;
- 2) «персоналістсько-класифікаційний»;
- 3) «хронологічний»;
- 4) «територіальний» або ж «територіально-персоналістський».

Кожен із згаданих вище підходів має свої переваги й недоліки, внаслідок чого, очевидно, доцільно застосовувати їх із врахуванням мети конкретного дослідження, завдань, які постають перед дослідником. Якщо необхідно прослідкувати динаміку розвитку цивільстичної науки у часі, переваги мають надаватися хронологічному підходу або хронологічному в поєднанні з персоналістським, територіальним тощо. Якщо предметом дослідження є вплив «територіальних чинників» на особливості розвитку цивільстичних концепцій, предмета та методології дослідження тощо, врешті, просто здобутків знаного наукового центру (університетів, академій тощо), то домінуючим має бути «територіальний» підхід.

Разом із тим у випадках необхідності всебічного комплексного дослідження наукових здобутків у галузі цивільного права доцільним є застосування синкретичного підходу, котрий дозволяє у підсумку отримати «об'ємне» уявлення про цивільстику як цілісне явище.

Практичним висновком із викладеного вище, що має безпосередній стосунок до проблематики цієї статті, є те, що цілком коректно вести мову про «Одеську цивільстику» (так само, як і про цивільстику кожного регіону чи міста), де були чи є видатні науковці і /або осередки наукових досліджень у цій галузі. Звісно термін «Одеська цивільстика» (Київська, Львівська, Харківська тощо) певною мірою є умовним, оскільки стосується у більшості випадків не лише науковців, які працюють у певному місті — науковому центрі, але й у тих містах, наукових чи навчальних установах, котрі входять до ареалу впливу цього центру. Крім того, постає питання, чи можна вважати представниками того чи іншого центру цивільстичної думки, науковців, які вчилися у ньому, закінчили вищий навчальний заклад або аспірантуру, починали чи завершували тут кар'єру, працювали лише певний час тощо. Іншими словами, виникає необхідність встановити значення терміна «школа цивільстики» та підстави і обсяг його використання при дослідженні здобутків науки цивільного права у певному регіоні.

Отже, щодо поняття «наукова школа». Враховуючи ту обставину, що з цього приводу висловлювалося чимало дослідників [11] запропоную на цьому підґрунті власне визначення терміно-поняття «цивільстична школа», зробивши застереження, що воно може існувати у широкому і вузькому сенсі.

У широкому сенсі «цивільстичну школу» — можна визначити як сукупність наукового потенціалу (правознавців, особистостей) у галузі цивільстики, що реалізується шляхом отримання наукових результатів на певних, властивих

саме цій сукупності засадах, які відрізняють її від інших аналогічних шкіл. Ознаками «цивілістичної школи» у широкому сенсі цього поняття є: 1) наявність сукупного наукового потенціалу; 2) отримання наукових результатів шляхом проведення досліджень на певних, властивих саме цій сукупності засадах, які відрізняють її від інших аналогічних шкіл. (З певною мірою умовності це можна назвати «науковим стилем», або «стилем наукової школи»). При такому підході критерії об'єднання науковців в одну цивілістичну школу можуть бути різноманітними: країна, місцевість, місто, вищий навчальний (науково-дослідний) заклад, особистість керівника, особисті взаємини (симпатії чи антипатії) тощо. Аналіз діяльності цивілістичної школи у такому випадку може провадитися з наступною деталізацією її діяльності за допомогою «персоналістського» чи «хронологічного» підходів.

Однак можливим є й дослідження особливостей «цивілістичної школи», взятої у її вузькому значенні — як сукупності наукового потенціалу (правознавців, особистостей) у галузі цивілістики, що реалізується шляхом дослідження проблем у певному розділі цивільного (приватного) права (при цьому може йтися про дослідження якихось певних проблем або навіть однієї проблеми, яка має істотне значення). Очевидно, при обмеженні наукового пошуку певною територією аналізувати «цивілістичну школу» у вузькому сенсі можна лише в межах більш широкого поняття «школа цивілістики певного регіону» (наприклад, «Одеська школа цивілістики»). Хоча з цього загального правила можливі висновки, зумовлені, скажімо міжрегіональними науковими зв'язками, зміною напрямків дослідження, переїздом в регіон науковців, котрі є сформованими особистостями і можуть спричинити потужний вплив на вибір проблематики і характеру дослідження тощо).

Враховуючи викладене, повернемося до питання про сутність поняття «Одеська цивілістика» та формування «Одеської (Південної) цивілістичної школи». Тут, думаю, доцільним є охарактеризувати особистості цивілістів та напрямки і особливості методології їхніх наукових пошуків.

Провідні науковці у галузі цивільного права в Одесі XIX ст. були згруповані, головним чином, у Новоросійському університеті, де протягом цього часу працювали такі відомі цивілісти, як В. І. Адамович, Д. І. Азаревич, Є. В. Васильковський, Ю. С. Гамбаров, М. Л. Дювернуа, О. І. Загоровський, В. Д. Катков, В. І. Курдиновський, С. П. Ніконов, П. П. Цитович та ін. [12]. Попри ту обставину, що кожен з них мав свої наукові уподобання, свої переваги (часом і недоліки) як викладач і як науковець, в працях багатьох з них можна виявити ознаки спільного наукового стилю.

Щоб не бути голослівним, проілюструю це прикладами, торкаючись при цьому наукового та викладацького доробку лише тих науковців-цивілістів, у працях яких найбільш яскраво проявилися зазначені вище риси, властиві Одеській цивілістиці.

Дмитро Іванович Азаревич — у 1870 р. закінчив юрфак Санкт-Петербурзького університету із золотою медаллю за твір «О договорі доверенности», який приніс йому визнання у наукових колах. У 1872 р. захистив магістер-

ську дисертацію «О различии между опекой и попечительством по римскому праву». Працював виконуючим обов'язки екстраординарного професора у Демидівському юридичному ліцеї в Ярославлі. Захистив у 1877 р. у Новоросійському університеті докторську дисертацію «Прекариум по римскому праву». У цьому ж році йому присвоїли ступінь доктора цивільного і римського права. 7 травня 1882 р. Рада Новоросійського університету обрала його ординарним професором римського права. Він очолив кафедру римського і цивільного права. Крім римського права (з якого підготував у цей час кілька посібників [13]), викладав російське цивільне право і торговельне право. У 1887 р. переїхав до Варшави. У Варшаві в 1888–1889 рр. вийшли друком два томи (перший том — у Петербурзі в 1887 р.) його тритомника «Система римского права (университетский курс)». Це був перший повний підручник з догми римського права. Фундаментальний двотомник «История Византийского права» став класичним і ліг в основу більшості наступних досліджень візантійського (греко-римського) права [14].

Юрій Степанович Гамбаров після закінчення Московського університету переїхав за кордон, до Геттінгенського університету, для продовження вивчення права. Тут він став учнем і послідовником Р. фон Єринга. Повернувшись до Москви у 1879 р., захистив дисертацію магістра права.

У 1880 р. Ю. С. Гамбарова перевели до Новоросійського університету на посаду доцента кафедри цивільного права. У 1882 р. він отримав від університету відрядження до Німеччини. Після повернення і до травня 1884 р. викладав в Новоросійському університеті. У 1911 р. видав перший том свого «Курса гражданского права» [15], основою якого були лекції, що читалися ним у Новоросійському університеті. У цій праці він узагальнив висновки своїх попередніх праць та ще виразніше сформулював свою точку зору на наукове правознавство, яке, на його погляд, має бути порівняльно-історичним.

Микола Львович Дювернуа у 1857 р. закінчив Московський університет зі ступенем кандидата. У 1865 р. отримав можливість поїхати за кордон своїм коштом для продовження вивчення римського права та його історії (Лейпцігський університет). Після повернення в 1869 р. захистив магістерську дисертацію «Источники права и суд в древней России, опыты по истории русского гражданского права». Після захисту дисертації два роки був у закордонному науковому відрядженні. У Відні М. Л. Дювернуа особисто познайомився з Р. фон Єрингом, праці якого з римського права справили великий вплив на його наукові погляди.

У 1871 р., повернувшись до Ярославля, отримав запрошення викладати римське право в Демидівському ліцеї, де потім протягом чотирьох років очолював кафедру римського права. У цей період написав докторську дисертацію «Основная форма корреального обязательства, историко-юридическое и критическое исследование по римскому праву», яку 26 травня 1874 р. захистив в Одесі. 31 травня 1874 р. Рада Новоросійського університету обрала його ординарним професором римського права. Працював в Одесі до 1882 р., виступаючи одночасно і як цивіліст, і як історик права. За семирічне перебуван-

ня в Новоросійському університеті розробив курси з історії та догми римського права.

З 1882 р. М. Л. Дювернуа очолював кафедру цивільного права Санкт-Петербурзького університету. У 1889 р. була опублікована остання значна робота М. Л. Дювернуа «Из курса лекцій по русскому гражданскому праву». (Пізніше перевидавалася під назвою «Чтения по гражданскому праву»).

М. Л. Дювернуа був послідовником німецької історичної школи, особливо тієї її частини, яка об'єднує основні погляди старої філософської школи з методом та історичними поглядами Савіньї. Під впливом Р. Єринга написана згадана вище магістерська дисертація. Роль Р. Єринга у розвитку історичної школи належним чином оцінена і в лекції: «Значення римського права для російських юристів» [16]. Проте, коли Р. Єринг почав критикувати погляди Савіньї, Дювернуа виступив захисником саме цих двох засад. Обстоював думку, що процес історичного розвитку цивільного права визначається поступовим відокремленням «чистих цивільних форм» від публічно-правових елементів, що переважають на ранніх щаблях розвитку, і завершується пануванням «загального права», що спирається на вільну волю вільної від державної опіки особистості — волю, яка і є основним елементом правотворення. Ніде ці «чисто цивільні форми» не з'ясувалися з більшою точністю і визначеністю, ніж у праві римському; тому засвоєння норм останнього скрізь супроводжує процес утворення загального права на місці партикулярного. Такий самий шлях розвитку доведеться пройти і Росії, для якої він так само неминучий, як і плідна наукова рецепція римського права.

Сергій Павлович Ніконов закінчив юридичний факультет Казанського університету в 1869 р. З 1903 до 1909 р. виконував обов'язки екстраординарного професора кафедри римського права Харківського університету. Був магістром, згодом доктором цивільного права.

У липні 1909 р. переведений до Новоросійського університету на посаду ординарного професора. Тут він очолив кафедру цивільного права і цивільного судочинства. Читав повний курс цивільного права, історію і догми римського права, вів практичні заняття з цивільного та римського права. У 1912 р. він був переведений до Санкт-Петербурзького університету на кафедру торговельного права і торговельного судочинства.

Наукові праці з цивільного права мали помітне «історичне забарвлення» [17], включали в себе положення щодо рецепції норм римського права стосовно окремих інститутів [18]. Крім того, був автором підручника з римського права.

Олександр Іванович Загоровський після закінчення в 1872 р. університету св. Володимира був залишений для підготовки до професорського звання. Працював приват-доцентом, а з 1879 р. — доцентом Демидівського юридичного ліцею. В 1879–1885 рр. доцент кафедри цивільного права Харківського університету. Після захисту докторської дисертації в 1886 р. став ординарним професором тієї ж кафедри.

В 1892 р. О. І. Загоровського обрано ординарним професором кафедри цивільного права та судочинства Новоросійського університету.

У 1902 році була опублікована головна його праця — «Курс семейного права». Вона відрізнялася від усіх подібних курсів своїм енциклопедичним характером. Розгляду кожного з основних інститутів сімейного права передували короткі нариси його історії. Крім того, виклад інститутів сучасного сімейного права Росії супроводжувався зіставленням їх з аналогічними інститутами у праві Австрії, Англії, Бельгії, Німеччини, Італії, Франції, Швейцарії.

Характеризуючи свій *Курс сімейного права*, О. І. Загоровський писав у передмові до нього, що він являє собою порівняльний виклад інститутів чинного сімейного права за вітчизняним і семи найважливішими західноєвропейськими законодавствами у зв'язку з історичним розвитком цих інститутів на Заході і у нас. Викладаючи історичні нариси до сучасного права, автор вважав, що таким чином минуле допоможе розуміти сьогодення. Таким чином, дослідження інститутів сімейного права проводилося за допомогою поєднання історичного, порівняльного та догматичного методів [19].

Олексій Васильович Куніцин народився у 1807 р. Закінчив Санкт-Петербурзький університет. У 1831 був направлений до Берліна, де працював під проводом Савінії. З 1835 р. викладав у Харківському університеті. Працював в Новоросійському університеті з 1866 по 1877 р., читав цивільне та римське право.

Іван Григорович Табашников народився у 1844 р. (1842 р.) в Одесі. В 1872 р. екстерном склав іспити за університетський курс та отримав ступінь кандидата юридичних наук у Санкт-Петербурзькому університеті, після чого був залишений при ньому стипендіатом для підготовки до професорського звання. У 1878 р., після захисту дисертації «Литературная, музыкальная и художественная собственность», отримав ступінь магістра у Московському університеті. У 1887–1898 рр. працював у Новоросійському університеті виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри римського права. Тут він читав різні розділи римського права (історію, систему, догму, читання джерел), а також російське цивільне право. Наукові дослідження цивілістичних інститутів містили ґрунтовний аналіз історичного розвитку відповідних понять і категорій [20], оскільки автор вважав, що історичне дослідження кожного інституту не може не бути корисним при вирішенні законодавчих завдань і навіть при застосуванні законодавства на практиці [21].

Петро Павлович Цитович у 1866 р. закінчив юрфак Харківського університету, де у 1867 р. після захисту дисертації «Исходные моменты в истории русского права наследования» зайняв посаду приват-доцента цивільного права.

У 1873 р. після захисту докторської дисертації «Деньги в области гражданского права» був обраний екстраординарним професором цивільного права Новоросійського університету. З 1874 р. — ординарний професор цивільного права. Наукові праці мав із різноманітної цивілістичної проблематики. У багатьох випадках торкався питань історії цивілістики [22]. Навіть коли йшлося про дослідження проблем, скажімо, векселю [23], праця супроводжувалася чудовим історичним нарисом розвитку вексельних операцій, літератури та з вексельного права.

Підбиваючи підсумки викладеному, думаю, можна достатньо обґрунтовано стверджувати, що в Одесі наприкінці XIX ст. почалося формування оригінальної школи цивілістики. Особливості її вбачаються в тому, що більшість науковців, яких можна вважати її представниками, були фахівцями у галузі як цивільного, так і римського права. При цьому деякі з них проявили себе як видатні теоретики-цивілісти (передусім, це стосується Є. В. Васьковського, М. Л. Дювернуа, Ю. С. Гамбарова, П. П. Цитовича), котрі поряд з іншими методологічними прийомами активно використовували історичний метод, аналізували досягнення давньоримської думки тощо. Інші зосередили увагу, головним чином, на створенні підручників та курсів з цивільного та сімейного права (Д. І. Азаревич, О. І. Загоровський). Дехто присвятив головні зусилля викладанню цивільного та римського права (О. В. Куніцин, С. П. Ніконов), закладаючи тим самим підвалини для подальшого розвитку та оновлення наукового потенціалу Одеської цивілістичної школи, про характерні риси якої мовилося вище.

Варто зазначити, що, хоча видатні цивілісти, про яких йшлося вище, народилися в різній місцевості, належали до різних соціальних станів, закінчували різні вищі навчальні юридичні заклади, проте усіх їх об'єднували ті обставини, що протягом більш чи менш тривалого часу (причому, як правило, у період розквіту як науковця) вони працювали в Новоросійському університеті. Але, крім того (і в нашому випадку це більш важливо) науковому стилю дослідження більшості зі згаданих цивілістів притаманна така важлива ознака «наукової школи» як єдність методологічного підґрунтя. У свою чергу, згадані методологічні імперативи (не торкаюся тут сутності поняття «методологічний імператив дослідження», оскільки дати його характеристику вже мав можливість раніше [24; 25]) були результатом впливу історичної школи права та «романтичних уподобань» багатьох із згаданих цивілістів, які нерідко одночасно були і висококваліфікованими викладачами римського права (причому, зазвичай, саме під час їхньої праці у Новоросійському університеті).

Література

1. Харитонов Є. О. Цивілістика: поняття, підходи та структура // Часопис цивілістики. — О., 2006. — Вип. 1. — С. 10–15.
2. Майданик Р. Наука цивільного права України: поняття, предмет, методологія // Про українське право : часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка / за ред. І. Безклубого. — К., 2009. — Чис. IV. — С. 101.
3. Підпригора О. Цивілістична наука в Київському університеті ім. Тараса Шевченка // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2 (17). — С. 107–123.
4. Київська школа цивілістики : до 175-річчя Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 1834–2009 / за ред. Р. А. Майданика. — К. : Алерта : КНТ : ЦУЛ, 2009. — 334 с. : ілюстр.
5. Страницы Харьковской цивилистики. В 3 ч. Ч. 1. История развития кафедры гражданско-правовых дисциплин ХНУ имени В. Н. Каразина ; Ч. 2. Лучшие работы кафедры гражданско-правовых дисциплин за 2009/2010 учебный год / под общ. ред. И. В. Венедиктовой и С. Н. Бервено. — Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2010. — 216 с. : ил.
6. Страницы Харьковской цивилистики. В 3 ч. Ч. 3. Доктора Харьковской юридической школы / сост.: С. Н. Бервено, И. В. Венедиктова, Е. А. Греков [и др.] ; под общ. ред. И. В. Венедиктовой и С. Н. Бервено. — Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2010. — 360 с. : ил.

7. Харитонов Є. О. Школа рецепції римського права в Одеській національній юридичній академії // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. О., 2002. Т. 1. С. 44–67.
8. Вільнянський С. І. Радянське цивільне право : навч. посіб. Ч. 1. — Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1966 ; Гражданское право Украины. В 2 ч. Ч. 1 / под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко. — Х. : Ун-т внутр. дел. : Основа, 1996.
9. Цивільне право України : курс лекцій. У 6 т. Т. 1, кн. 1 / за ред. Р. Б. Шижки та В. А. Кройтора. — Х. : Еспада, 2004.
10. Харитонов С. О. Пария теорії цивілістики (поняття та концепти) : монографія / С. О. Харитонов. — О. : Фенікс, 2008. — 464 с.
11. Бондарук Т. І. Наукознавчі категорії «школа», «напрямок», «концепція», «течія» в юридичній науці // Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 15–20.
12. Далі біографічні дані наводяться за виданням: Професори Одеського (Поворосійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. — О. : Астропринт, 2000.
13. Азаревич Д. И. Значение римского права / Д. И. Азаревич. — О., [б.г.] ; Азаревич Д. И. Из лекций по римскому праву. Вып. 1 / Д. И. Азаревич. — О., 1885.
14. Азаревич Д. И. История Византийского права. Т. 1, ч. 1 / Д. И. Азаревич. — Ярославль : Тип. Г. В. Фальк, 1876. — 118 с. ; Азаревич Д. И. История Византийского права. Т. 1, ч. II / Д. И. Азаревич. — Ярославль : Тип. Г. В. Фальк, 1877. — 351 с.
15. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Т. 1. Часть общая / Ю. С. Гамбаров. — С.Пб., 1911. — 780 с.
16. Дювернуа Н. П. Значение римского права для русских юристов / Н. П. Дювернуа. — Ярославль, 1870.
17. Никонов С. П. Поручительство в его историческом развитии по русскому праву / С. П. Никонов. — С.Пб., 1895. — 126 с. ; Никонов С. П. Развитие защиты владения в средневековой Европе / С. П. Никонов. — Х. : Печ. дело, 1905. — 350 с.
18. Никонов С. П. Краткий учебник римского права / С. П. Никонов. — Х., 1907. — 132 с.
19. Загоровский А. И. Семейное право // Записки Императорского Новороссийского университета. — 1902. — Т. 88, ч. учная. — С. 1–168.
20. Табашников И. Г. Прошлое вексель: Историко-юридическое исследование // Записки императорского Новороссийского ун-та. — 1891. — Т. 56. — С. 1–442.
21. Табашников И. Г. По поводу прошлого векселя / И. Г. Табашников. — О., 1893. — 51 с.
22. Цитович П. П. Исходные моменты в истории русского права наследования / П. П. Цитович. — Х., 1870. — 64 с.
23. Цитович П. П. Курс вексельного права / П. П. Цитович. — К., 1887. — 336 с.
24. Харитонов Є. О. Методологічний імператив дослідження актів кодифікації у галузі приватного права // Методологія приватного права : зб. наук. пр. : (за матеріалами наук.-теорет. конф., м. Київ, 30 трав. 2003 р.). — К., 2003. — С. 40–44.
25. Харитонов С. О. Методологічний імператив досліджень феномену рецепції у галузі приватного права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]. — О., 2008. — Вип. 43 / відп. за вип. Ю. М. Оборотов. — С. 9–14.

Анотація

Харитонов Є. О. Одеська цивілістика XIX ст.: сукупність особистостей чи наукова школа. Стаття.

У статті розглядаються питання формування Одеської школи цивілістики, що припадає на другу половину XIX ст. Аналізуються поняття «цивілістика», «наукова школа», «цивілістична школа». Розглядаються особливості наукового стилю Одеської школи цивілістики та найбільш видомі представники останньої.

Ключові слова: цивілістика, наукова школа, цивілістична школа, Одеська цивілістика, методологічний імператив.

Аннотация

Харитонов Е. О. Одесская школа цивилистики XIX ст.: совокупность личностей или научная школа. — Статья.

В статье рассматриваются вопросы формирования Одесской школы цивилистики, которая

приходиться на другу половину XIX ст. Аналізуються поняття «цивілістика» «наука школа», «цивілістическая школа». Розглядаються особливості наукового стилю Одеської школи цивілістики і найбільш відомі представителі останньої.

Ключевые слова: цивілістика, наука школа, цивілістическая школа, Одеська цивілістика, методологічний імператив.

Summary

Kharitonov E. O. Odessa's Civilistics of the XIX Century: a Set of Individuals or a Scientific School. Article.

The article examines the issues of forming Odessa civilistics school which took place in the second half of the XIX century. Concepts of «civilistics», «scientific school», «civilistic school» are analyzed. Special features of Odessa civilistics school scientific style and its most well-known representatives are considered.

Keywords: civilistics, scientific school, civilistic school, Odessa's civilistics, methodological imperative.

УДК 447.1

О. В. Басай

ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В ДАВНЬОМУ РИМІ

Питання про принципи права завжди розглядалося в літературі і не втрачало своєї актуальності. Принципи цивільного права еволюціонували протягом тисячоліть, перш ніж закріпилися в національному законодавстві. Це довготривалий період, що не завершився й досі. Ті ідеї, які озвучуються сьогодні в багатьох дослідженнях, були зароджені ще в античному світі.

До цієї теми принципів цивільного права звертались багато радянських, російських та українських вчених в різні періоди: І. Бабич, Т. Бондар, Н. Ю. Голубева, В. П. Грибанов, Ю. Х. Калмиков, А. М. Колодій, Е. Г. Комісарова, О. А. Кузнецова, А. В. Луць, В. П. Паліюк, Г. А. Свердлов, Ю. К. Толстой, Є. О. Харитонов, А. А. Чукреєв та багато інших вчених. Однак предметом їх досліджень не були питання зародження поняття про принципи цивільного права.

Ціллю цієї статті є аналіз зародження та розвитку вчення про принципи цивільного права у Давньому Римі.

Розуміти принципи необхідно в залежності від духу часу. Адже ще Ж.-Л. Бергьель відзначав, що право передає особливості свого часу і несе в собі стигматичність епохи, коли сформувалось і ні одна його галузь не може уникнути цих мутацій. В залежності від часу одні й ті самі принципи наповнюються різним змістом, детермінованого умовами життя суспільства [1, 4].

Не можна не визнати, що система принципів цивільного законодавства залежить від того, які задачі являються пріоритетними у відповідний історичний період (економічні, політичні, соціальні). Адже, з однієї сторони, принципи права відображають його об'єктивні властивості, обумовлені закономірнос-